
A SZUBURBANIZÁCIÓ VIRÁGKORA ÉS HANYATLÁSA MAGYARORSZÁGON

Bajmócy Péter – Györki Andrea

GROWTH AND DECLINE OF SUBURBANIZATION IN HUNGARY

The urbanization and inner-migration trends of the last decades are well-known. The mass-urbanization process was the main migrational process in Hungary before 1990, the population of the towns became larger, the villages' smaller. First we could see this population growing process at the large towns than later at the medium-sized and small towns as well. The size was also really important at the villages, the smaller was the village, the larger was the migrational loss.

After 1990 most of the towns also had natural decrease, and the previous migration trends changed dramatically. The population of the large and medium-sized towns became smaller and smaller. The most important reason of this decline was the suburbanization. First around Budapest, than around the other large towns we could see villages with increasing population and the reason was the migration from the towns. During the 1990's and the first 3-4 years of the 2000's we could see declining large and medium-sized towns, increasing suburban regions and stagnating small towns and rural areas in Hungary. After 2004-2005 some of these trends seem to change.

We divided the settlement of Hungary by the population change trends into two large groups and into eight small, inside them. The two large groups are the towns and the villages. The towns mean not the administrative ones (more than 300 in Hungary), but the functional ones. We had four groups: Budapest, the large towns (regional and county centres) medium-sized towns and the small towns. In the second large group there are the villages. We made also four sub-groups, three dynamic ones and one laggard. There are two suburban groups of villages (and small towns), one around Budapest and one around the other large towns, and a touristic one. The largest group of villages are the rural settlements.

After 2004-2005 new trends started, which are not well known yet. The most important changes are the next: the population loss of Budapest and the large towns stopped and their population started to increase. Anyway we can see a continuous increase in the agglomeration of Budapest. In the suburban areas of the other towns first we could see just smaller and smaller increase and finally in 2009 the population increase of these regions stopped. We can see really huge decrease of population in the rural areas nowadays. This decline of the rural areas is as large, as their loss in the 1960's and 1970's during the era of mass-urbanization.

One of the most important actors of regional development is the local government. In this study we made a questionnaire research of more than 500 local governments of Hungary with population increase. Some of these settlements are near Budapest, others near the large towns, while the last group scattered in the rural areas of Hungary. The local governments of course feel the in-migration especially from the nearby towns. Most of the newcomers came from the block of flat quarters of nearby large towns to the suburban areas. The largest in-migration wave reached these settlements in the first part of the first decade of 2000's. On the other hand the local governments also feel the decline of suburbanization in the last some years.

The reasons of the decline of suburbanization are disputable now. The economic crisis, the decline of new house buildings, the wider housing possibilities in the towns, the change in life-stage cycle, the increasing traffic problems of suburban areas also can be among the reasons.

BEVEZETÉS

A szuburbanizáció az 1990-es évtized és a 2000-es évek legnagyobb volumenű társadalmi térfolyamata volt Magyarországon. Ugyanakkor a 2000-es évtized közepétől visszaesés mutatkozott a szuburbanizáció dinamikáját tekintve először a vidéki nagyvárosok, majd Budapest környékén is. E tanulmány számos, különböző egyszerű kvantitatív módszer segítségével igyekszik alátámasztani a szuburbanizáció virágkorának és hanyatlási időszakának folyamatait, illetve megkísérli csokorba szedni a hanyatlás lehetséges okait.

Az elmúlt évtizedek hazai urbanizációs folyamatai viszonylag jól ismertek. 1990 előtt az urbanizáció (első szakasza) határozta meg a migrációs folyamatokat, a városok népessége nőtt, a falvaké csökkent (ENYEDI GY. 1988, BELUSZKY P. 1999). Kezdetben a legnagyobb városaink népessége növekedett leggyorsabban, majd a közép- és kisvárosok is jelentős migrációs nyereségre tettek szert. A falvak esetében a településméret alapvető jelentőségű volt a migrációs veszteséget tekintve, minél kisebb népességű volt egy falu, népességének annál nagyobb részét veszítette el. A forgalmi helyzet valamelyest árnyalta ezt a hatást: a főutak, vagy a nagyobb városok közelében lévő falvak népességszáma kevésbé fogyott. Mindössze néhány speciális szerepkörű község népessége nem fogyott (kiemelt idegenforgalmi adottságú helyek, ipari- és bányászfalvak, országos mezőgazdasági központok). Az elvándorlás következtében a falvak demográfiai helyzete megváltozott, népességük előregedett, legtöbbjükre az 1970-es, 1980-as években már a természetes fogyás volt jellemző.

1990 után a természetes fogyás a városok zömét is elérte, a korábbi migrációs trendek pedig alapvetően átalakultak. Az urbanizáció – amely az 1980-as évtizedre is már alaposan veszített lendületéből – megállt. A nagy- és középvárosok népessége folyamatosan csökkenni kezdett. A csökkenés elsődleges oka a szuburbanizáció volt. Először Budapest környékén, majd a nagyvárosok és néhány középváros környékén is

növekedni kezdett a falvak népessége, elsősorban a nagyvárosból kiköltözők miatt. A szuburbanizáció irodalma is elég széleskörű már Magyarországon, az okok is többé-kevésbé ismertek (BAJMÓCY P. 2000, 2002, 2006, DÖVÉNYI Z. – KOVÁCS Z. 1999, HARDI T. 2002, KÓKAI S. 2006, 2012, SZEBÉNYI A. 2006, TIMÁR J. 1999, TIMÁR J. – VÁRADI M. M. 2000, TÓTH J. 2011). A szuburbanizáció klasszikus esete szerint ugyanakkor a nagyvárosi tereken kívüli területek népessége továbbra is fogy a szuburbanizáció szakaszában. Magyarországon az 1990-es évtizedben a vidéki terek népessége ugyan fogyott, de a fogyás mértéke nem haladta meg a teljes népesség fogyását. A vidéki terek népességének alakulását számos tényező befolyásolta. Egyes térségekben a természetes szaporodás lényegesen kedvezőbb a városi tereknél. Különösen az 1990-es évtized első felében számos nagyvárosi költözött vissza vidékre, elsősorban a nagyvárosi megélhetés nehézségei miatt, különösen az ország legszegényebb térségeibe (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, stb.). A nagyvárosok körüli dinamizált terek gyakran túlnyúltak minden határon, néhány távolabbi falut is dinamizálva. Emellett egyes klasszikus rurális térségek felértékelődtek, különösen azok, amelyek idegenforgalmilag is jelentősek (Balaton-felvidék, Órség), s bevándorlási célterületekké váltak. Az 1990-es éveket és a 2000-es évtized első felét tehát a fogyó népességű közép- és nagyvárosok, dinamikus növekvő szuburbán terek és stagnáló kisvárosok, rurális terek jellemezték. 2004-2006 környékén azonban néhány ezen trendek körül megváltozott. A nagyvárosok újra növelték népességszámukat, miközben a vidéki terek népességszáma számottevő csökkenésbe kezdett. A szuburbán folyamatok ugyanakkor tovább tartanak, Budapest környékén csak kismértékben vesztek dinamikájukból, az ország többi nagyvárosa körül azonban a szuburbanizáció lelassult, esetenként megállt (BAJMÓCY P. – DUDÁS R. 2008). Végül 2010-re a Budapest környéki szuburbanizáció is jelentősen lelassult.

A szuburbanizáción jelen esetben a városi népesség és tevékenységek dekoncentrációját értjük, amely átfogó részét képezi az urbanizációs folyamatnak. Dekoncentráció abban az értelemben, hogy a népesség, a termelő és nem termelő tevékenységek egy része, a tőke, a beruházások a városi központok helyett inkább a környéki településekre koncentrálódnak. Ugyanakkor dekoncentráció abban az értelemben is, hogy a népesség és/vagy tevékenységeinek (termelés, szolgáltatások igénybe vétele rekreációs tevékenység) egy része ténylegesen ki is települ a városból annak közvetlen környékére.

A SZUBURBÁN FOLYAMATOK TRENDJEI MAGYARORSZÁGON

Az egyes településtípusok népességszám-változási trendjeinek bemutatására az általunk korábban kidolgozott beosztást alkalmaztuk (BAJMÓCY P. – DUDÁS R. 2008), mely esetében a funkcionális városokat Beluszky P. beosztása alapján osztottuk négy kategóriára, a többi települést pedig saját korábbi vizsgálatunk alapján két szuburbán, egy turisztikai és egy vidéki területre. Az 1990 előtti urbanizációs trendek során a városok,

a Budapest körüli agglomerációs gyűrű, valamint a legfőbb turisztikai területek esetében figyelhető meg népességekonzentráció, miközben a vidéki területek jelentős népességet vesztek.

1. táblázat: Az egyes településtípusok részaránya Magyarország össznépességéből 1949-2011 között (%)

Table 1 Percentage of the settlement types by the population of Hungary, 1949-2011

Év	Buda-pest	Nagy-város	Közép-város	Kisvá-ros	Budapest szuburbia	Nagyvárosok szuburbiaja	Turisztikai terület	Vidéki terület	Össze-sen
1949	17,28	11,05	8,93	10,23	6,13	5,08	2,02	39,29	100
1960	17,88	12,49	9,79	10,10	6,41	4,99	1,99	36,35	100
1970	19,39	15,05	10,45	9,76	7,26	4,77	2,06	31,27	100
1980	19,23	17,38	11,32	10,13	7,81	4,53	2,08	27,52	100
1990	19,44	18,40	11,40	10,35	7,92	4,68	2,17	25,64	100
2001	17,27	18,30	11,27	10,53	9,31	5,26	2,25	25,82	100
2006	16,85	18,11	11,09	10,37	10,27	5,56	2,31	25,44	100
2011	17,36	18,45	10,87	10,00	11,18	5,64	2,34	24,15	100

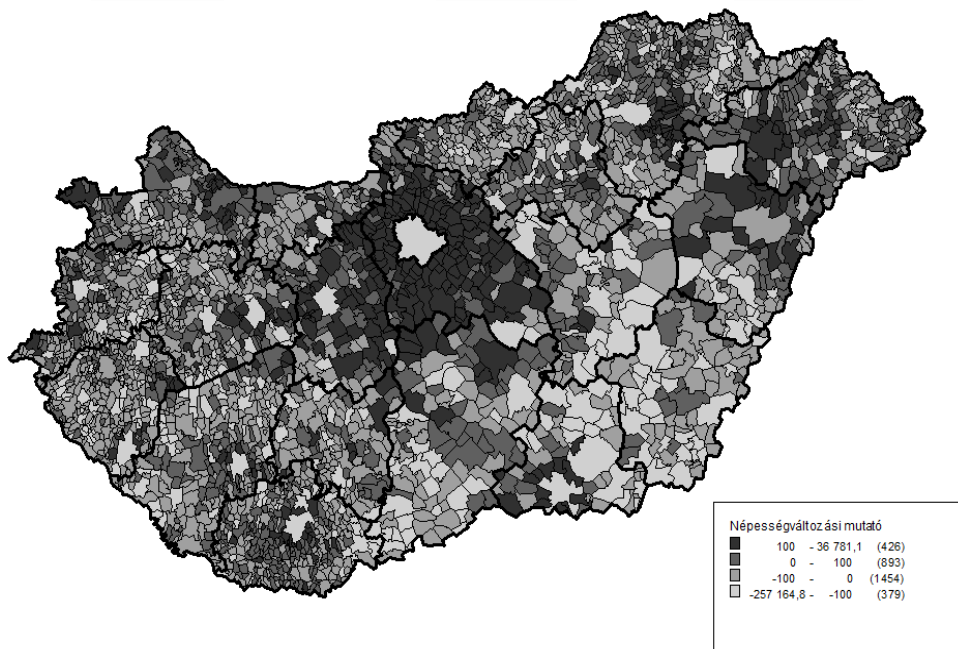
Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

1990 és 2001 között Budapest népességaránya gyorsan, a közép- és nagyvárosoké lassan fogyott, miközben a Budapest és a vidéki nagyvárosok körüli szuburbán zónák népességaránya jelentősen növekedett. Emellett azonban a kisvárosok és a vidéki területek népességaránya is nőtt kisebb arányban (1. táblázat). A népességszám-változás esetében mind a változás abszolút értéke, mint aránya is érdekes adalékokat adhat a hazai térfolyamatok megértéséhez. Jelen tanulmányunkban megkíséreltük megalkotni a két mutató kombinációját. Ehhez az adott időszak népességszám-változását (abszolút számban) megszoroztuk a népességszám változás arányával (százalékban kifejezve). Ahhoz, hogy a változás előjelét (irányát) is jelezzük, a két használt mutató egyikénél a változás abszolút értékét kellett használnunk. Végül, az eltérő időintervallumok összehasonlítása végett a kapott eredményt leosztottuk a két időpont között eltelt évek számával.

A 20. század utolsó évtizedében a legtöbb nagyvárosunk népessége fogyott, miközben körülöttük számos településből álló növekvő szuburbán gyűrű alakult ki. A legjelentősebb a Budapest körüli dinamikus gyűrű, mely összeér a Székesfehérvár, Dunaújváros, Tatabánya, Kecskemét és Szolnok körüli dinamikus területtel. A Délkelet-Alföld, a Nyugat- és Dél-Dunántúl településeinek jelentős része ugyanakkor veszített népességéből (1. ábra). A szuburbán zónákon kívül növekvő népességű térségeket találhatunk a nyugati határ közelében Mosonmagyaróvár és Szentgotthárd környékén, Keszthely-Hévíz térségében és Kiskunhalas környékén is. A legjelentősebbek ugyanakkor az ország északkeleti térségében lévő, népességüket növelő területek (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye nyugati fele, Miskolc tágabb környéke, a Bódva- és Hernád-völgy, a Cserhát egyes területei, a Mátraalja és a Bükkalja). E települések népességének növekedését is elsősorban a migráció okozta, ám e migránsok a városok elszegé-

nyedett, munkanélkülivé vált társadalmi csoportjaiból kerültek ki, gyakran oda vissza-költözve, ahonnan néhány éve, vagy néhány évtizede elköltöztek.

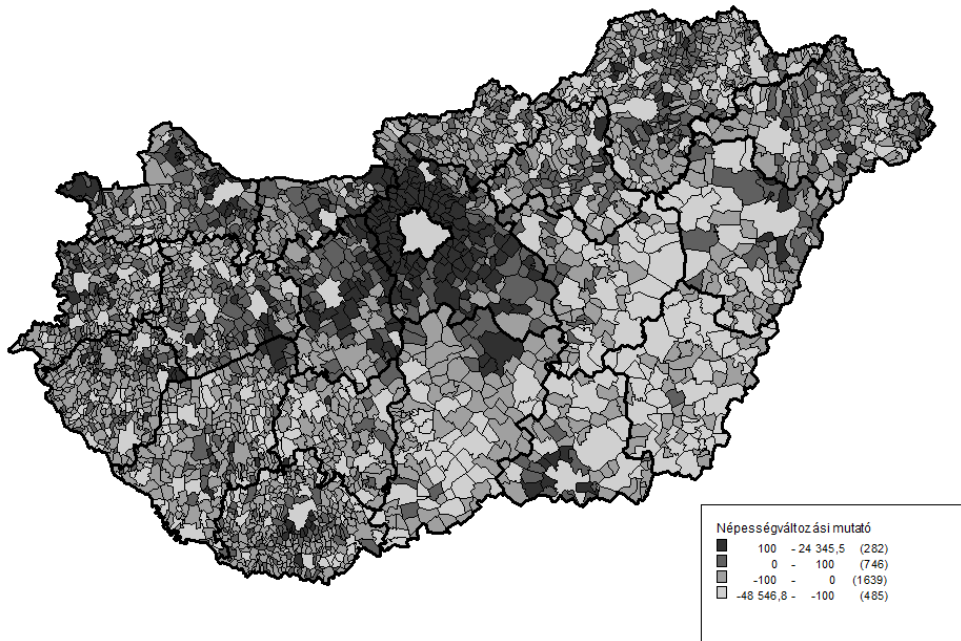
1. ábra: Magyarország településeinek népességszám változási mutatója 1990-2001 között
Figure 1 Population change of the Hungarian settlements, 1990-2001

Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

2001 és 2006 között a népességszám változás területi képe keveset változott, a korábban még növekvő népességű néhány nagyváros lakosság száma is fogyásnak indult, ugyanakkor az északkeleti rurális, növekvő népességű terület jelentősen zsugorodott, mindössze a Hernád-völgyre és Szabolcs középső részeire terjedt ki. Egyes nagyvárosok agglomerációjának peremén már inkább fogyó népességű települések jelentek meg, ugyanakkor a közvetlen városkörnyéki falvak népességdinamikája változatlanul magas (2. ábra).

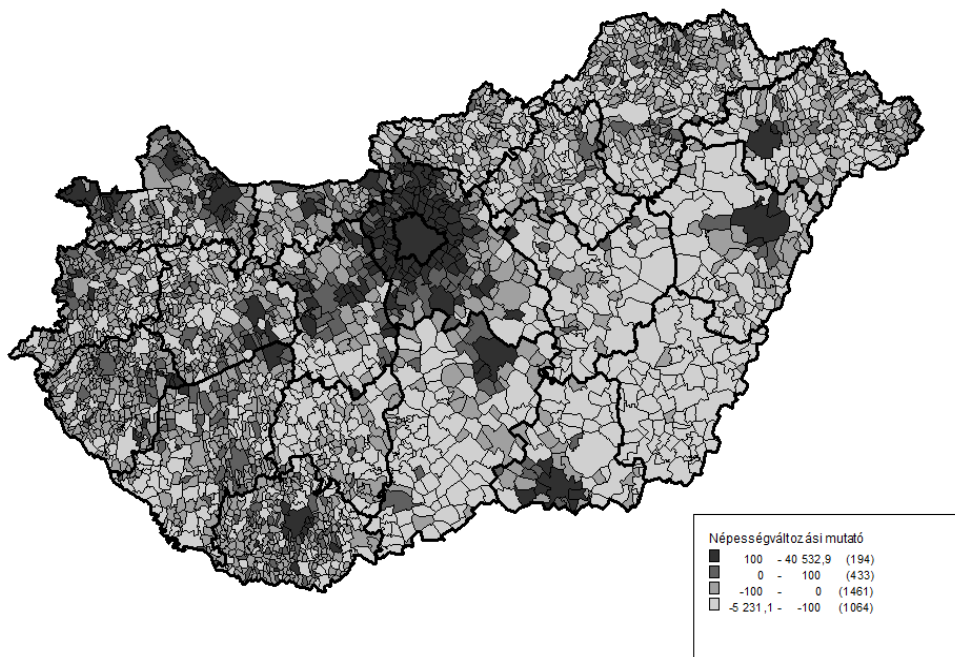
2. ábra: Magyarország településeinek népességszám változása 2001-2006 között
 Figure 2 Population change of the Hungarian settlements, 2001-2006

Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

2006-2011 közöttre jelentős változások álltak be az ország településeinek népességszám változási trendjeiben. Amíg 1990-2001 között 1319, 2001-2006 között pedig 1028 településnek nőtt a népességszáma, addig 2006-2011 között mindössze 627-nek. A népességüket jelentősen növelő (100 feletti népességszám-változási mutatóval rendelkező) települések száma komolyan csökkent (1990-2001: 426, 2001-2006: 282, 2006-2011: 194). A népességüket gyors ütemben veszítő települések száma ugyanakkor csaknem háromszorosára nőtt 1990-2001 és 2006-2011 között. A szuburbán zónák összezsugorodtak, egyes városaink (Békéscsaba, Szolnok, Salgótarján, Szekszárd) esetében eltűntek. Igen látványos a Budapest környéki növekvő zóna összezsugorodása Fejér megye középső területein, illetve Dabas-Cegléd-Nagykátai térségében. Néhány vidékies jellegű, korábban növekvő népességű településekből álló zóna eltűnt, így Szentgotthárd környéke, a Bükk- és Mátraalja, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg növekvő népességű területei. Nem szuburbán jellegű növekvő zóna csak a Fertő-tó, a Velencei-tó és Hévíz környékén maradt, valamint néhány más település a Balaton tágabb környezetében. Ezzel szemben nagyvárosaink zöme (Budapest, Szeged, Debrecen, Pécs, Győr, Nyíregyháza, Székesfehérvár, stb.) népességszáma újra növekedésnek indult a kialakuló reurbanizáció következtében (3. ábra).

3. ábra: Magyarország településeinek népességszám változása 2006-2011 között
 Figure 3 Population change of the Hungarian settlements, 2006-2011

Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

Bár az elmúlt tíz év legfontosabb térfolyamatának a szuburbanizáció tekinthető, a szuburbán zónák területe folyamatosan, gyorsuló ütemben zsugorodik (Budapesti agglomeráció déli, keleti zónája, vidéki nagyvárosaink zöme), kivételt talán csak Győr és Sopron szuburbán zónája jelent. A periférikus területek növekvő népességszámú településeinek szintén megcsappant a száma, ma csak néhány ilyen településről beszélhetünk Szatmárban, a Cserhátban és a Közép-Tiszavidéken, elsősorban roma többségű területeken. A nagyvárosaink népessége ugyanakkor a bő egy évtizedes fogyás után újra növekedésnek indult. Napjainkban a szuburbanizáció, a dezurbanizációs folyamatok (Balaton-felvidék, Fertő-tó, Velencei-tó, Hévíz környéke, Kőszegi-hegység, Budapesti agglomeráció peremei) és a reurbanizáció egyszerre határozzák meg településeink népességszám változási trendjeit. Az egyes településtípusokat tekintve Budapest és a nagyvárosok újra egyre nagyobb népességet koncentrálnak évről-évre, a Budapesti Agglomeráció népességnövekedési üteme lelassult, a vidéki városok szuburbáni pedig megálltak. Eközben a vidéki terek népességszámának régóta nem tapasztalt gyors fogyását tapasztalhatjuk.

A teljes szuburbán zónák népességszámát tekintve a Budapest körüli szuburbia népességszám-változási trendjeiben alig van változás 1990-2001, 20001-2006 és 2006-

2011 között, ám az éves adatokat vizsgálva a növekedés mértéke 2010-ben már jóval kisebb, mint korábban. Ezzel szemben a vidéki szuburbán terek népességnövekedési üteme hasonló 1990-2001 és 2001-2006 között, igaz elmarad a Budapest környékén tapasztalható ütemtől. 2006-2011 között ugyanakkor a népességszám növekmény lényegében elfogyott, a két időpont közötti mérsékelt növekmény inkább stagnálásként értelmezhető. A korábbi éves szinten mintegy 5.000 fős növekedés 2005-től kezdve évi 2-3.000-re csökkent, majd 2008-tól kezdve leáll, 2010-ben pedig a vidéki nagyvárosok teljes szuburbán zónájának népessége már mintegy 2.000 fővel fogyott. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ne lennének továbbra is dinamikus növekvő települések a vidéki nagyvárosok szuburbán zónáiban, de ezek népességének növekményét már meghaladja a többi, korábban szintén dinamikus település népességvesztése (2. táblázat).

2. táblázat: Budapest és a vidéki nagyvárosok szuburbán zónáinak népességszáma, 1980-2011 között

Table 2 Population of the suburban zones of Budapest and the other cities, 1980-2011

Év/időszak	Budapest szuburbia	Vidék szuburbia	Szuburbia
1980	836834	485145	1321979
1990	822132	485827	1307959
2001	950889	537492	1488381
2002	966115	543067	1509182
2003	981654	548772	1530426
2004	1001320	553895	1555215
2005	1022308	558261	1580569
2006	1035173	559941	1595114
2007	1054820	562967	1617787
2008	1073906	564876	1638782
2009	1092628	565150	1657778
2010	1108604	565594	1674198
2011	1116434	563573	1680007
NV1990-2001	15,2	9,8	13,2
NV2001-2006	17,7	8,4	14,3
NV2006-2011	15,7	1,3	10,6

Forrás: KSH adatai alapján saját számítás. (NV=népességszám-változás)

A korábban jelzett módszer alapján lehatárolt szuburbán térségekben összesen mintegy 550 település található Magyarországon, mintegy 180 Budapest, 375 pedig a vidéki városok környékén. Már 1980-1989 között is mintegy harmaduk népességszám növekedéssel rendelkezett, kissé nagyobb arányban a vidéki nagyvárosok környékén. Ehhez képest 1990-re már jelentősen nőtt a dinamikus települések köre, elérte a zóna településeinek 60%-át. Továbbra is megmaradt a vidéki szuburbán terek előnye, Budapest környékén a települések közül kevesebb, mint felének nőtt a népessége ekkor. 1990-1993 között hasonló arányokat találunk, de Budapest környékén is már a települések, több mint a fele produkált népességnövekedést. Az 1994-es év az ideiglenes lakcímváltozások újra bejelentési kötelezettsége miatt nem mérvadó, de 1995-től kezdve ugyanakkor belépünk a szuburbanizáció virágkorába. A széles értelemben vett

szuburbán zónák településeinek 72%-a növelte népességét, Budapest környékén ez az érték csaknem elérte a 80%-ot. 1995-1999 végig között hasonló számokkal találkozunk. A 2000-2002 közötti időszak a növekvő lélekszámú szuburbán településeket tekintve a szuburbanizáció legvirharosabb időszaka Magyarországon, a szuburbán zóna településeinek 76-77%-a népességnövekedéssel rendelkezett, Budapest környékén 2000-ben ez az arány meghaladta a 90%-ot. 2002-ben a Budapest környéki szuburbán zóna településeinek 83, a vidéki nagyvárosok esetében 72%-ának nőtt a népessége, azonban ettől kezdve a főváros és a vidéki városok környéke más utat jár be. A vidéki térségekben folyamatosan csökken a növekvő települések aránya (2006-ban már csak 55%), Budapest környékén azonban továbbra is teljes területre kiterjed a szuburbanizáció, 2006-ban a növekvő települések aránya még mindig 82%. A növekvő népességű szuburbán zóna összezsugorodása Budapest környékén, eleinte lassan 2007-ben kezdődik, miközben a vidéki nagyvárosok környékén a folyamat már előrehaladott és továbbra is gyors. 2009-ben Budapest környékén a települések 70, a vidéki szuburbán terekben 45%-a növelte csak a népességét, 2010-re pedig a számok 55 és 39%-ra zuhantak. Miközben tehát a Budapest környéki szuburbán zónának is megindult az összezsugorodása, s ezzel a szuburbanizáció mértékének csökkenése is, addig a vidéki szuburbán terekben ma mindössze annyi településnek nő csak a népességszáma, mint az 1980-as évtizedben, a szuburbanizáció megindulása előtt (3. táblázat).

3. táblázat: Növekvő népességszámú települések száma Budapest és a nagyvárosok szuburbán zónáiban

Table 3 Number of settlements with growing population in the suburban zones of Hungary

Megnevezés	Összes	1980-1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Budapesti szuburbia	184	39	81	86	95	102	137	147	133	145	146	148
Vidéki szuburbia	375	127	222	191	205	208	320	253	246	234	228	230
Szuburbia	559	166	303	277	300	310	457	400	379	379	374	378
Megnevezés		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Budapesti szuburbia		168	156	153	148	160	136	150	129	140	128	102
Vidéki szuburbia		260	272	270	250	243	207	215	207	174	167	146
Szuburbia		428	428	423	398	403	343	365	336	314	295	248

Forrás. KSH adatai alapján saját számítás.

A szuburbanizáció visszaesését jó szemlélteti Nyíregyháza agglomerációjának példája, melyről Kókai Sándor tollából rendelkezünk bővebb információkkal (KÓKAI S. 2006, 2012). A Nyíregyháza agglomerációjához tartozó, legközelebbi, illetve legdinamikusabb települések népességszáma az 1980-es évtized csökkenése után az 1990-es években jelentős növekedésnek indult. Amíg az 1980-as években mindössze a városhoz legközelebbi Nyírpazony és Nyírtura népességszáma nőtt, addig az 1990-es évek

ben minden érintett település népességszáma növekedett, a legtöbbször évi 1% körüli, vagy azt meghaladó ütemben. A visszaesés Nyíregyháza környékén az országosnál hamarabb következett be, 2001-2006 között Nyírpazony kivételével mindenhol visszaesett a népesség növekedése (helyesebb inkább stagnálásról beszélni), a legnagyobb népességű Nyírtelek és a legtávolabbi Sényő lakosság száma pedig kismértékben már fogyásnak indult. A szuburbán települések össznépességének változási üteme az 1990-2001 közötti csaknem éves 1%-os növekedésről 2 ezrelékesre mérséklődött. 2006-2011 között pedig, ha minimálisan is, de a szuburbán zóna hat településének össznépessége már fogyott, miközben érdemi növekedést csak a legközelebbi Nyírpazony (és kisebb mértékben Nyírtura) mutatott. Vagyis miközben a szuburbán zóna növekedése megállt, a legközelebbi, legdinamikusabb település(ek) tovább nőnek. Mindeközben Nyíregyháza népessége a 2006-2011-es időszakban újra növekedésnek indult (4. táblázat).

4. táblázat: A népességszám változás néhány jellemzője Nyíregyháza környékén, 1949-2011 között

Table 4 Some characteristics of the suburban zone of Nyíregyháza, 1949-2011

Központ	Népességszám (fő)						Népességszám változás (%)				
	1949	1980	1990	2001	2006	2011	1949-1980	1980-1990	1990-2001	2001-2006	2006-2011
Vidéki városok	467183	485145	485827	537492	559941	563573	1,3	0,1	9,7	8,4	1,3
Nyíregyh. agglom.	18030	19777	19682	21774	22011	21985	3,2	-0,5	9,7	2,2	-0,2
Nyírtelek	5304	6648	6589	7141	7087	6899	8,4	-0,9	7,6	-1,5	-5,3
Kótaj	3769	4250	4098	4527	4559	4536	4,3	-3,6	9,5	1,4	-1
Napkor	3745	3560	3410	3760	3821	3785	-1,6	-4,2	9,3	3,2	-1,9
Nyírpazony	2502	2446	2691	3123	3314	3497	-0,7	10	14,6	12,2	11
Nyírtura	1463	1516	1606	1806	1819	1850	1,2	5,9	11,3	1,4	3,4
Sényő	1247	1357	1288	1417	1411	1418	2,9	-5,1	9,1	-0,8	1,0

Forrás: KSH adatai alapján saját számítás.

A nagyvárosok oldaláról tekintve e folyamatra, az adatok jól összecsengenek az eddigiekkel és egymással is. Az 1980-as évtized a tömeges urbanizáció szakaszának végét jelenti. Azok közül a nagy- és középvárosok közül, amelyek számottevő szuburbán zónával rendelkeznek, a legtöbbnek nőtt a népessége, egyeseknek (Veszprém, Zalaegerszeg, Debrecen, Kecskemét, Nyíregyháza, Siófok) igen gyorsan. Népeségfogyást az erőteljes természetes fogyással rendelkező Budapesten kívül csak a kialakuló válságtérsegek nagyvárosai (Miskolc, Tatabánya, Dunaujváros, Kaposvár) mutattak. Az 1990-es évtizedre jelentősen megváltozott a helyzet. A legtöbb vizsgált nagy-és középváros népességszáma fogyásnak indult, egyeseké igen gyorsan (Budapest, Miskolc, Pécs, Eger, Dunaujváros, Kazincbarcika, Tiszaújváros), miközben szuburbán zónáik népessége növekedett. 1990-2001 között csak néhány nagyvárosunk rendelkezett jelentősebb (Kecskemét, Nyíregyháza, Siófok), vagy minimális (Győr, Mosonmagyaróvár, Zalaegerszeg, Keszthely) népességyarapodással. Miközben 1980-1990 között a vizsgált nagyvárosok 75%-ának nőtt a népessége, addig 1990-2001 között 71%-ának

csökkent. A 2000-es évek első felére az 1990-es évek trendjei csak erősödtek. Ekkor mindössze négy vizsgált városnak (Kecskemét, Sopron, Mosonmagyaróvár, Siófok) nőtt a népessége, s a trendek a fogyó népességű nagyvárosok esetében az egyetlen Kaposvár kivételével kedvezőtlenebbek, mint az 1990-es években. A vizsgált városok felének népességfogyása jelentős (évi 5 ezreléket meghaladó) mértékű volt ekkor.

5. táblázat: A számottevő szuburbán zónával rendelkező városaink népességszám változásának néhány adatai 1980-2011 között

Table 5 Some data of the population change trends of the large towns of Hungary, 1980-2011

Város	Népességszám (fő)					Népességszám változás (%)			
	1980	1990	2001	2006	2011	1980-1990	1990-2001	2001-2006	2006-2011
Budapest	2059347	2016774	1763533	1698106	1733 685	-2,1	-11,4	-7,4	4,2
Debrecen	198195	212235	208016	204083	208 016	7,1	-1,8	-3,8	3,9
Szeged	164437	169930	165754	163259	170 285	3,3	-2,2	-3,0	8,6
Miskolc	208103	196442	185578	174416	168 075	-5,6	-5,0	-12,0	-7,3
Pécs	169134	170039	161179	156116	157721	0,5	-4,7	-6,3	2,1
Győr	124130	129331	130101	128279	131267	4,2	0,5	-2,8	4,7
Nyíregyháza	108235	114152	117516	115954	117852	5,5	2,7	-2,7	3,3
Kecskemét	96828	102516	107686	108835	113275	5,9	4,6	2,1	8,2
Székesfehérvár	103571	108958	104921	101299	101943	5,2	-3,4	-6,9	1,3
Szombathely	82851	85617	82476	79926	79590	3,3	-3,3	-6,2	-0,8
Szolnok	75362	78328	77646	75772	74544	3,9	-0,8	-4,8	-3,2
Tatabánya	75971	74277	72776	70636	70164	-2,2	-1,8	-5,9	-1,3
Kaposvár	72377	71788	68255	67697	67979	-0,8	-4,5	-1,6	0,8
Veszprém	57249	63867	62087	61218	64339	11,6	-2,5	-2,8	10,2
Zalaegerszeg	56108	62212	62366	61814	61970	10,9	0,2	-1,8	0,5
Sopron	54836	55083	55059	56869	60755	0,5	0,0	6,6	13,7
Eger	61273	61892	58270	56274	56530	1,0	-5,3	-6,9	0,9
Dunaujváros	60736	59028	54030	50804	48104	-2,8	-7,7	-11,9	-10,6
Szekszárd	34648	36857	36059	34344	33720	6,4	-2,0	-9,5	-3,6
Mosonmagyaróvár	29728	30079	30452	31071	32493	1,2	1,1	4,1	9,2
Kazincbarcika	35552	35692	33452	31252	28909	0,4	-5,7	-13,2	-15,0
Siófok	20125	22627	23336	23971	24347	12,4	2,8	5,4	3,1
Keszthely	21736	22234	22379	21367	21047	2,3	0,6	-9,0	-3,0
Tiszaújváros	18677	18685	17630	17024	16510	0,0	-5,1	-6,9	-6,0

Forrás: KSH adatai alapján saját számítás.

A trendekben azonban újra jelentős fordulat állt be a 2000-es évtized második felében. A vizsgált nagyvárosok 63%-ának újra nőni kezdett a népessége, néhány esetben (Szeged, Kecskemét, Veszprém, Sopron, Mosonmagyaróvár) a növekedés mértéke igen nagy. Jelentősebb fogyással csak Miskolc, Szolnok, Dunaujváros, Szekszárd, valamint Kazincbarcika és Tiszaújváros rendelkezik napjainkban. A 2000-es évtized második felének népességszám-változási trendjei csak két középváros (Kazincbarcika és Siófok) esetében nem kedvezőbbek, mint a 2000-es évek első felének adatai, a többi 22 vizsgált közép- és nagyváros, köztük az összes vizsgált megyeszékhely esetében javuló trendekről beszélhetünk (5. táblázat).

A SZUBURBANIZÁCIÓS FOLYAMATOK A TELEPÜLÉSI ÖNKORMÁNYZATOK SZEMSZÖGÉBŐL

A települések fejlődésének egyik legfontosabb aktorai az önkormányzatok, tevékenységük jelentősen hozzájárulhat a település fejlődéséhez, vagy visszaeséséhez. Nincs ez másként a szuburbán és dezurbán jellegű településeknél sem, így a statisztikai adatok elemzését kiegészítettük egy önkormányzati kérdőíves felméréssel. 2011 tavaszán 517 település önkormányzatához küldtünk ki kérdőívet, minden olyanhoz, amelyeknek népessége elsősorban a pozitív vándorlási egyenleg miatt nőtt az elmúlt években. Nem voltunk tekintettel a települések fekvésére, nagyváros közeli épűgy kerültek a mintába, mint perifériákon lévők. A vizsgált települések köre lefedte az ország teljes területét, Békés kivételével minden megyéből került település a mintába, igaz a népességnövekedési trendekhez igazodva nem egyforma számban (Pest megye 139, Győr-Moson-Sopron 53, Fejér 51, Nógrád nyolc, Hajdú-Bihar hét, Jász-Nagykun-Szolnok hat, Tolna három település). Ugyanakkor nagyvárosok nem kerültek a mintába, bár, mint láttuk, közöttük néhányra nőtt a népessége 1990-2006 között is. 261 településről érkezett vissza értékelhető kérdőív, azaz a vizsgálatba vont egységek 50,5%-ából. A kérdőív kérdései egyrészt a települést érintő migrációval voltak kapcsolatosak (van-e beköltözés, elköltözés, honnan, hová, kiket érint, stb.), másrészt a települést érintő legfontosabb változásokkal (térszociális kapcsolatok, ingázás, fejlesztések az elmúlt tíz évben), harmadrészt az önkormányzat szerepvállalásával a beköltözések koordinálásában, elősegítésében). Jelen tanulmányunkban az első kérdéskör elemzésére nyílik lehetőség.

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a vizsgált településeket négy csoportba osztottuk fekvésük alapján. Külön kezeltük a Budapest körüli szuburbán zóna belső gyűrűjét (42 település), illetve a főváros körüli dinamikus zóna külső településeit (periurbán települések, 47), a vidéki nagyvárosok körüli szuburbán zónák községeit (119), és az ezek kívül, potenciálisan dezurbán településeket (49). Négy kérdőívet részleges adathiány miatt a vizsgálat e szakaszából kivettünk.

A megkérdezett települések önkormányzatainak csaknem 70%-a úgy érzi, hogy többen költöznek oda, mint el a településről. További bő 20% szerint a be- és elköltözések egyensúlyban vannak és csak kevesebb, mint egy százalékuk szerint több az elköltöző, mint a beköltöző. A beköltözési többletet különösen a Budapest és a vidéki nagyvárosok körüli szuburbán zónában érzik. Emlékeztetünk rá, hogy a vizsgálatba vont összes település vándorlási nyereséggel rendelkezik a statisztika szerint. Annak oka, hogy mégsem mindenhol érzik a beköltözési többletet, lehet a vándorlási nyereség kis mértéke, illetve évenkénti ingadozó volta, a tényleges mozgással nem járó statisztikai költözések (második otthonok, támogatások igénybe vétele), de az is, hogy az önkormányzat és a statisztikai hivatal információi eltérőek.

Az önkormányzatok 80%-a úgy érzi, hogy jelentős elköltözés nincs a településről, csak 13%-uk, különösen a vidéki nagyvárosok körüli terekben érzi, hogy jelentős az elköltözés valamely másik településre, elsősorban a közeli nagyvárosba és Budapestre.

Meglepő módon ugyanakkor a válaszadók valamivel több, mint fele azt mondta, hogy nincs olyan település, ahonnan számottevő állandó jellegű beköltözés lenne a településre, s csak 46%-uk szerint van ilyen. A legtöbb esetben (45) Budapestet említették ilyen településként, emellett a megyeszékhelyeket 3-10 alkalommal sorolták fel. A nem megyeszékhelyek közül csak Budaörs, Dunaújváros, Sopron, Dunaharaszti és Dunavarsány kapott egynél több, leggyakrabban 2-3 említést. Mindez különösen abban az értelemben furcsa, hogy a statisztika szerint minden vizsgálatba vont település vándorlási nyereséggel rendelkezik. Konkrétan rákérdezve arra, hogy jellemző-e a beköltözés a településre a közeli nagyvárosból, a válaszadók 50%-a válaszolt igennel (tehát többen, mint akik azt mondták, hogy van-e olyan település, bármilyen, ahonnan van beköltözés), úgy is, hogy a válaszok 5,4%-ából azt derült ki, hogy nincs is nagyváros a közelben (különösen természetesen a dezurbán településeknél választották e lehetőséget). A közeli nagyvárosból való beköltözés természetesen Budapest és a vidéki nagyvárosok szuburbán zónájára jellemző elsősorban, a periurbán terekre már kevésbé, a dezurbán településekre pedig alig. Az önkormányzatok adatközlése tehát e kérdéskörben semmiképp sem tekinthető megdönthetetlen bizonyítéknak.

A nagyvárosokon belülről sokszor pontosan azonosítható az a városrész is, ahonnan a kiköltözők zöme érkezik. Összesen a válaszadók 102 konkrét városrészt neveztek meg, abból azonban 37 esetben nem azonosítható egyértelműen a terület jellege, itt legtöbb esetben fővárosi kerületeket neveztek meg. A besorolható 65 válaszból 48 lakótelep volt (74%), a többi vegyes jellegű terület (belváros, családi, vagy társasházak negyedek). A szuburbanizáció fő forrásterületét tehát továbbra is a nagyvárosok lakótelepei adják.

A Budapest és a vidéki nagyvárosok közvetlen környékén lévő települések önkormányzatai 2000-2009 közötti éveket jelölték meg leginkább a tekintetben, hogy mikor volt a leggyorsabb ütemű a beköltözés a településre. A Budapest környékén, de távolabb elhelyezkedő települések zöme ugyanakkor kissé korábbi, 1995-2004 közötti időpontokat jelölt meg ugyanerre. Az, hogy az önkormányzatok által megjelölt időpontok inkább a tömeges szuburbanizáció időszakának második felére vonatkoznak, azt is jelzi, hogy a helyi szereplők az időben hozzánk közeli eseményekre jobban emlékeznek, mint a korábbiakra, hiszen a statisztikai adatok azt mutatják, hogy a beköltözés mértéke nagyjából hasonló 1995 óta. Ugyanakkor, bár a táblázat legutolsó sora csak két év adataira támaszkodhat, ez nem indokolja azt, hogy miért tizede csak a 2010-2011 között legnagyobb beköltözést jelzők száma a 2005-2009 közötti időszakhoz képest (6. táblázat). Ezen adatok egyértelművé teszik, hogy az önkormányzatok is érzik a szuburbanizáció ütemének igen jelentős visszaesését.

6. táblázat: A legnagyobb mértékű beköltözés időpontjai a szuburbán és periurbán településre – a helyi önkormányzatok véleménye alapján

Table 6 The period of the most intense in-migration to the suburban zones by the aspect of local governments

Időszak	Budapest közeli	Budapest távoli	Vidék
1980-1984	0	0	2
1985-1989	2	2	4
1990-1994	8	14	9
1995-1999	15	25	18
2000-2004	36	39	31
2005-2009	36	18	31
2010-2011	3	2	4

Forrás: kérdőíves felmérés.

A SZUBURBANIZÁCIÓ HANYATLÁSÁNAK OKAIRÓL

A következő részben néhány tényezőt kívánunk felsorolni, melyek véleményünk szerint a szuburbanizáció mértékének hanyatlásához vezetnek. E fejezet célja elsősorban a lehetséges tényezők összegyűjtése, nem pedig annak eldöntése, hogy e tényezők együtt, avagy külön-külön milyen szerepet játszanak a szuburbanizáció visszaesésében. Ennek eldöntése empirikus kutatásokat igényelne, melyekkel nagyrészt adós még a geográfus szakma.

A szuburbanizáció visszaesésének egyik okaként a gazdasági válság nyomán megváltozott gazdasági, lakáspiaci és közlekedési helyzet említhető. A válság nyomán a lakáspiac gyengült, lényegesen kevesebb új lakás épül, mint korábban. A lakossági szuburbanizáció egyik fő mozgatórugói ugyanakkor épp az épülő új lakások, melyek lehetőséget teremtenek a kiköltözőknek a családi házban való életre. Mivel a lakáspiac visszaesett, így ennek egyik legfőbb szegmense, a szuburbán lakásépítések mértéke is csökkent. A válság másik hatásaként az üzemanyagárak jelentős emelkedése említhető, s mivel a szuburbán életforma velejárója a közlekedési szükségletek megnövekedése, ennek drágulása a kiköltözési hajlandóság visszaesését okozza.

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a szuburbán zónában a népességnövekedés mérséklődését mind a beköltözések visszaesése, mind az elköltözések számának emelkedése is okozza. Mivel ezzel párhuzamosan a nagyvárosokban épp ellentétes folyamat zajlik, így vélhetően a szuburbanizáció hanyatlásának okai között a nagyváros presztízsének emelkedésével és a szuburbán zóna vonzerejének csökkenésével összefüggő okokat is keresnünk kell. Tímár Judit a szuburbanizáció hanyatlásának három okát említi, a kezdődő dezurbanizációt, a kezdődő reurbanizációt és azt, amikor a város-szuburbia kapcsolatrendszer feloldódik, a város és környékének kapcsolatrendszerében egyfajta kiegyenlítődéssé lesz megfigyelhető a két terület között a korábbi alá-fölé rendeltségi viszonytal szemben. Véleményünk szerint napjainkban Magyarországon a kezdődő dezurbanizációnak már alig vannak jelei. A 2000-es évek közepén számos

kisebb jel mutatott erre, különösen a nagyvárosi zónák peremein (periurbanizáció), egyes idegenforgalmi terekben (Balaton, Velencei-tó, gyógyfürdők környéke), illetve néhány speciális, felértékelődő vidéki térségben (Órség, Balaton-felvidék) (HOSSZÚ SZ. 2010). Már e folyamatok jelentősen lassultak, több helyen meg is szűntek. Hasonlóan, bár szintén vannak jelei Budapest környékén, de a város-szuburbia kapcsolatrendszer átalakulása sem tűnik igazán markánsnak. Egyes Budapest környéki, zömmel korábban is létező központok gazdasági, illetve térszervező ereje ugyan erősödik (Budaörs, Vác, Gödöllő), de e változások nem befolyásolják alapjaiban a kialakuló kapcsolatrendszert. A három indok közül érdemben a kezdődő reurbanizáció vizsgálendő, melynek jelei mind Budapesten, mind a vidéki nagyvárosoknál felismerhetők. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy az urbanizáció ciklusait tárgyaló van den Berg-i elméletben a reurbanizáció során, miközben a nagyváros újra vándorlási nyereséggel rendelkezik, a vidéki tér végig kifejezetten dinamikus képet mutat, a népességvesztés alapvetően a szuburbán zónát érinti. Ezzel szemben Magyarországon a vidéki tér népességvesztése igen jelentős, miközben a nagyvárosok népességnyereséget könyvelhetnek el. E folyamat sokkal inkább az urbanizáció szakaszához (1. szakasz), mintsem a reurbanizációhoz (4. szakasz) hasonlatos.

A városok dinamizálódásának okai között a városi lakáspiac átalakulása mindenképp említendő. Az 1990-es években, amikor a szuburbanizáció felgyorsult Magyarországon, a nagyvárosok lényegében nem rendelkeztek olyan lakásállománnyal, amely alternatívát jelentett volna a szuburbán terekbe való kiköltözéseknek. Az 1990-es évek végétől először a társasházi építkezések, majd a városokban megjelenő, különböző típusú – így részben családi házakat is magukban foglaló – lakóparkok azonban reális alternatívát nyújtanak (HEGEDŰS G. 2011). Mindezek a beruházások a szuburbán települések számos vélt, vagy valós előnyével maguk is rendelkeznek, miközben a nagyvárosok előnyeiket is magukban hordozzák. A lakáspiac másik jelentős eleme a nagyvárosi lakótelepek egy részének felújítása a panelprogram során. Ennek azért van jelentősége, mivel minden szuburbanizációs vizsgálat azt mutatja, hogy a kiköltözők jelentős része a városok lakótelepeiről érkezik. A panelprogram azonban javította a lakótelepi lakókörülményeket, csökkentve ezzel a kiköltözésre nehezedő nyomást. Mindemellett az is a városok javára szól, hogy napjainkra egyértelművé vált, hogy valós, piacképes, változatos munkahelyeket nyújtó munkaerő kínálattal ma szinte kizárólagosan a nagyvárosok rendelkeznek Magyarországon (természetesen néhány, elsősorban dunántúli közép- és kisváros mellett). Mivel a lakossági véleményekből bármilyen kérdőíves felmérés során az derül ki, hogy, – szinte a település munkaerő-piaci helyzetétől függetlenül – a lakosság a legnagyobb problémának a munkahelyek hiányát tekintik, így nem véletlen a nagyvárosok megnövekedett vonzóereje részben a szuburbán zónájuk, de különösen a vidéki térségek rovására.

A szuburbanizáció visszaesésének okai között az is említendő, hogy, mivel az első tömeges kiköltözések már 15-20 éve történtek, az akkor kiköltöző családok más életciklusba kerültek. Az akkor fiatal, kisgyermekes családok gyermekei felnőttek, ma fiatal felnőttek, a szülők pedig nyugdíj előtt állnak. A kisgyermekes családok által preferált nagyméretű, kertes, családi ház, sem a fiatal felnőtteknek, sem az egyedül mara-

dó idősebb szülőknek nem megfelelő megoldás. A fiatalok, a családalapítás előtt sokkal inkább a belvárost preferálják, az idősek számára pedig túl nagy a szuburbán zónában felépített ház. Így mindkét esetben elvándorlás indul meg a város (és esetleg vidék) felé.

A szuburbanizáció szereplői között meg kell említeni a helyi önkormányzatokat is, akik elsősorban eddig passzív szereplői voltak a folyamatoknak, külterületeket belterületté nyilvánítottak, előközművesített telkeket biztosítottak, amely a szuburbanizáció tömeges időszakában elegendő is volt arra, hogy odacsábítsa a beköltözőket. Azonban a szuburbanizáció hanyatló szakaszában már ennyi önmagában nem elég, ez a félkész lakóparkok is jelzik (pl. a Szeged melletti Deszken). Ha azonban az önkormányzat ennél többet is tud nyújtani (nagyobb kedvezmények, kellemes lakókörnyezet, szolgáltatások nagyobb választéka, szabadidős lehetőségek), akkor a folyamat tovább tarthat, akár fel is gyorsultak, mint a szintén Szegedhez közeli Mórahalmon.

Mindezek természetesen részben csak feltételezések, melyek igazolásra szorulnak. Ugyanakkor bizonyításuk kissé nehezebb, mint annak igazolása volt, hogy miért költöznek ki az emberek a szuburbán zónába, hiszen jelen esetben nem azt a csoportot kell megszólítani, akik kiköltöztek, arról, hogy miért költöztek ki, hanem azokat, akik nem költöznek ki, arról, hogy miért nem.

IRODALOM

- BAJMÓCY P. (2000): A „vidéki” szuburbanizáció Magyarországon, Pécs példáján. *Tér és Társadalom* 2000/2-3, MTA RKK Győr, pp. 323-330.
- BAJMÓCY P. (2002): Szuburbanizációt kiváltó okok a vidéki Magyarországon. In: Abonyiné – Becsei – Kovács Cs. (szerk.): A magyar társadalomföldrajzi kutatás gondolatvilága. Ypszilon Kiadó, Szeged. pp. 247-255.
- BAJMÓCY P. (2006): A hazai szuburbanizációs folyamatok trendjei 2000 után. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon. Savaria University Press, Szombathely. pp. 112-127.
- BAJMÓCY P. – DUDÁS R. (2008): Új trendek Magyarország népességének belföldi migrációjában. Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): A közép- és nagyvárosok településföldrajza. Savaria University Press, Szombathely, 2009. pp. 208-218
- BELUSZKY P. (1999): Magyarország településföldrajza. Általános rész. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- DÖVÉNYI Z. – KOVÁCS Z. (1999): A szuburbanizáció térbeni-társadalmi jellemzői Budapest környékén. *Földrajzi Értesítő* 1-2, pp. 33-58.
- HARDI T. (2002): Szuburbanizációs jelenségek Győr környékén. *Tér és Társadalom* 2002/3. pp. 57-83.
- HEGEDŰS G. (2011): A lakóparkok földrajzi vizsgálata és településfejlesztési kihívásaik Magyarországon, PhD-értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged, 166 o.

- HOSSZÚ SZ. (2010): A dezurbanizáció néhány elméleti kérdése és hazai megjelenési formái. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): A településföldrajz aktuális kérdései. Savaria University Press, Szombathely. pp. 216-229.
- KÓKAI S. (2006): Adalékok a nyíregyházi településegységes szuburbanizációs folyamatainak vizsgálatához. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon. Savaria University Press, Szombathely. pp. 168-183.
- KÓKAI S. (2012): A reurbanizációs tér kisvárosainak jellemzői Északkelet-Magyarországon. *Településföldrajzi Tanulmányok*. 2012/1. pp. 63-75.
- SZEBÉNYI A. (2006): A szuburbanizáció sajátosságainak vizsgálata Pécs környékén. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon. Savaria University Press, Szombathely. pp. 196-215.
- TIMÁR J. (1999): Elméleti kérdések a szuburbanizációról. *Földrajzi Értesítő* 1-2, pp. 7-31.
- TIMÁR J. – VÁRADI M. M. (2000): A szuburbanizáció egyenlőtlen fejlődése az 1990-es évek Magyarországon. In: Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK, Pécs, pp. 153-175.
- TÓTH J. (2011): Pécs és a többi magyar város migrációs kapcsolatrendszere (1990-2008). In: Kókai S. (szerk.): Geográfiai folyamatok térben és időben. Nyíregyházi Főiskola TIK Turizmus és Földrajztudományi Intézete, Nyíregyháza, pp. 455-474.